

yardım uygulamaları meselelerinin tümüne karşı bir meydan okuyuştur. Bu görüşlerden iki farklı değer sistemini ayırt edilemez hâle soktuğu ölçüde teknik yardıma gerekçe olarak kullanılan "az gelişmiş ekonomi" teriminin yerinde olmadığı neticesi çıkarılabilir. Bu terim iki farklı değer sistemini, teknolojik gelişmeye bağımlı ve onun vasıtası olan iktisadi büyümeyi en yüce değer sayan tarihi gelişimin montaj hattına yerleştirmektedir. Belkide, Gandhi Avrupa medeniyetine haksızlık ediyordu; Tek çizgili tarih anlayışına da katılmamış olabilirdi. Fakat şurası kesindir ki farklı değerlere sahipti ve en azından Hindistanı kavrayışında tam isabet kaydetmişti. Biz Hintliler, Hint halkının büyük çoğunluğunun sosyal değişmeler hakkında belirlenmemiş değerlerini Gandhinin görüşlerinin doğru olarak temsil ettiğini düşünmekten zevk alırız. Hintliler, ona göre, değişmeyi kendi beşeri şartları içinde kabullenmeliydiler.

Gandî'nin fikirlerinin gelişmesini izliyelim. Ekim 1924 de, meşhur oruçlarından birisini bozduktan kısa bir süre sonra, Santiniketan'dan bir talebeye mülakat verdi. Sir Ramchandran, yeniden milli doğuşta sanatın yeri ve makineler hakkındaki görüşlerini sordu (Mahatma, cilt 2, sh. 212)

R. Bütün makinelere karşı mısınız?

G. Taşındığım bu vücudun bile hassas bir makine olduğunu bildikten sonra bütün makinelere nasıl karşı çıkabilirim? Çıkrık bir makinedir. Küçük bir kürdan bile bir makinedir. İtiraz ettiğim makine çılgınlığıdır; makinenin kendisi değil. Çılgınlık, işgücü tasarrufu denilen makineler içindir. Binlerce insan işsiz kalıp açlıktan ölmek üzere sokaklara atılana kadar "işgücü tasarrufuna" devam etmektedirler. Ben de işgücü ve zaman tasarrufundan yanayım, insanlığın bir kısmı değil tümü için. Servet temerküzünü isterim ama azınlığın değil herkesin elinde. Bugün makineler bir kaç kişinin milyonların sırtına binmesinde yardımcı olmaktadır. Bunu harekete geçiren kuvvet hayır için işgücü tasarrufu değil, ihtirastır. İşte bu duruma karşı bütün gücümle mücadele ediyorum.

R. O halde, makinenin kendisine değil, bugün yaygın olarak görüldüğü üzere, sulistimal edilmesine karşı mücadele veriyorsunuz.

G. Tereddütsüz evet derim. Fakat şunu da ilave etmek isterim ki, ilmi hakikatler ve buluşlar evvelâ ihtirasın âletlerinden ibaret olmaktan çıkmalıdır. O zaman işçiler haddinden fazla çalıştırılmıyacaklar ve makine bir engel yerine bir yardımcı haline gelecektir. Bütün makinelerin kökünün kazınması değil tahdit edilmesi gayesini taşıyorum.

R. Bunun mantikî sonucu enerji ile çalışan bütün karmaşık makinelerin kaldırılması gerektiğidir.

G. Kaldırılması gerekebilir, fakat bir şeyi açıklığa kavuşturmalıyım. En büyük önemi insan taşımaktadır. Makine insanın kolunu kanadını kırıcı olmamalıdır. Meselâ, bazı mâkul istisnalar getirebilirim. Singer Dikiş Makineleri örneğini ele alalım.

R. Fakat, o taktirde, bu Singer Dikiş Makinelerini yapmak için bir fabrikanın kurulması ve tabiatıyla enerji ile çalışan makineleri ihtiva etmesi icap edecektir.

G. Evet, şüphesiz. Ancak, ben, böyle fabrikaların millileştirilmesini veya devlet tarafından kontrolunu istiyecek kadar sosyalistim. Bu fabrikalar en câzip ve ideal şartlar altında kâr için değil, ihtiras yerine sevgi saikiyle sadece insanlığın menfaati için çalışmalıdır. Çalışma şartlarında bir değişiklik yapılmasıdır istediğim. Servete bu çılgınca hücum bitmeli ve işçiye yaşamak için yalnız yeterli ücret değil yoruculuk ve sıkıcılıktan ibaret olmıyan bir günlük iş temin edilmelidir. Bu şartlar altında, onu kullanan insana olduğu kadar devlete veya ona sahip olan insana da makine yardımcı olacaktır. Şimdiki çılgın hücum sona erecek ve, işçi, dediğim gibi, cazip ve ideal şartlar altında çalışacaktır. Bu, aklımdaki istisnalardan birisidir. Dikiş makinesinin arkasında sevgi vardır. En yüksek önem yalnız insana aittir. Gaye, insan emeğini korumak ve temel saik ihtiras değil, dürüst insani mülâhazalar olmalıdır... Bineanâleyh, ihtirası sevgi ile ikame edin, herşey düzelsin.

Ertesi sabah mülakat devam etti. Ramchandran ısrarla sordu :

R. Singer dikiş makinesini ve iğnizi hariç tutarsanız bu istisnalar nerede sona erer?

G. İnsana yardımcı olmaktan çıkıp şahsiyetine tecavüz etmeğe başladığı yerde. Makinelerin insanın kolunu kanadını kırmasına müsaade edilmemelidir.

R. Şu anda meselenin pratik tarafını düşünmüyorum. İdeal olarak bütün makinelere karşı olmanız icap etmez mi? Dikiş makinesini hariç tutunca bisikleti, otomobili v.s. de hariç tutmak zorunda kalacaksınız.

G. Hayır. Çünkü bunlar insanın temel ihtiyaçlarından hiç birini tatmin etmezler. Ancak, ideal olarak bütün makinalara karşı çıkarım. Selamete kavuşmağa ve ruhun mutlak kurtuluşunu aramağa faydası dokunmıyan insan vücudunu dahi reddedeceğim gibi. Bu bakış açı-

sından, bütün makineleri reddederim; fakat makineler kalacaktır, çünkü, insan vücudu gibi kaçınılmazdırlar. Bizzat insan vücudu, size söylediğim gibi, en saf mekanizmadır; fakat, ruhun en yüksek atılımlarına bir engel teşkil ediyorsa, reddedilmelidir.

Hindu değerlerinin "istiğna" etrafında örülmüş olan ideal modeli Gandhi tarafından asla terkedilmemiştir. Kendi kendini arttıran, bileşik hâle getiren, türeten, sonsuzlaştıran ihtiyaçların tatmini için mal üretilmesine ayarlı olan teknoloji ve makineler ile Hint normları arasında bir ahenk bulunabilirmi? Bu normlar ihtiyaçlara ve bunları tatmine dayalı iktisada uygun olabilir mi? Ruhun vucuttan mutlak olarak kurtarılması, var olmanın nihai amacı ise, o zaman, Gandhi ve onunla birlikte ecdadının farkında olan her Hindu ezeli ve ebedi soruları ortaya koyacaktır : Makine için bu delilik neden? Bir kere, neden makine medeniyeti? Pek az kişinin milyonların sırtına binmesinde makinelerin yardımcı olması, iktidar ve servet temerküzü, insan olarak işçilere adalet, onlara cazip hayat şartları temin etmek ve çalışma güvenliği getirmek gibi meseleler tâli kalacaktır. Gandinin kanaatince bu meseleler nihai planda istiğnaya, varlıktan geçmeye ve son hedef olarak vücudun ve vucuda ait arzuların ruhun fiziki cenderesinden kurtulma ihtiyacına tâbi kılınmasına bağlıdır.

Ancak, bu tâli meseleler sosyal bakımdan önemsiz olmaktan çok uzaktılar. Gandici hayat görüşünde bunlar vasıtalarda alâkalı kabul edilirken, bir çok "aydın" Hintliye göre gayeyi veya aslı değerleri teşkil ediyorlardı. Gandhi bunları günün ihtiyaç ve fikirlerine daha, yakın olanlarla tartışmak için bir çok vesileler bulmuştur. Rabindranath Tagore'un diğerlerinden farklı olan itirazına karşı, vasıtaların getirdiği zorunlu sonuçları ileri sürdü. Şair 1925 de charkhaya (çıkırığa) karşı bir yazı yazmıştı, çünkü milletin hayatına öldüresiye bir yeknesaklık getireceğini hissediyordu. Gandhi bu iddiayı en yüksek seviyede karşıladı. Sankhar'ın mantığı ifradına götürdüğü, Hindu Felsefesinin birlik, aynılık veya yeknesaklık telâkkilerinden hareketle, Gandhi "işlerin çeşitliliğinin ardında kaçınılmaz olarak onların yeknesaklığında bulunduğu" düşüncesini taşıyordu. Hem Avrupalı hem de Hintli fabrikatörlerin sömürüsüne karşı bir müddet ağır konuşuktan sonra bazı noktaları teslim etti :

Makinenin yeri vardır ve kalmak için gelmiştir. Fakat lüzumlu beşerî emeği yerinden etmesine izin verilmemelidir. Saban iyi bir şeydir. Ancak, mekanik bir buluşu sayesinde bir kişi, şu veya bu şekilde, Hindistanın bütün topraklarını sürebilse ve zirai mahsulün tümünü kontrol edebilse, başka işleri olmadığı taktirde milyonlarca insan

aç kalır ve ataletten dolayı gabileşir ki çoğu zaten öyle olmuştur. Daha pek çoğu için bu imrenilmez duruma düşme tehlikesi sürmektedir. El sanatlarıyla ilgili makinelerde her tekâmül kabulümdür, ancak şunu da biliyorum ki, el gücünü yerinden ederek enerji ile çalışan işleri getiren kimse, aynı zamanda milyonlarca çiftçiye evlerinde başka bir iş vermeğe hazır değilse, bir cinayet işlemektedir. (Young India, 5 Kasım 1925; Mahatma, cilt 2, sh. 283).

Meseleyi vasıtalar, yani, istihdam ve işsizlik yönünden ele alan bu muhakeme tamamen iktisadidir. (cilt 4, 34, sh. 238-9) Bu görüşler Batılı modern iktisatçıya modası geçmiş görünebilir. Modern iktisatçı devrevî, bünyevî, arzî, mevsimlik gibi çeşitli işsizlik nevelerine karşı mükemmel tedbirler bulduğu düşüncesindedir ve tam istihdamın altında yüzde iki ile yüzde beş arasında işsizlik varsa endişe duymaz. Fakat sınıf ve teknik medeniyetle iç içe örülmüş, sömürülecek müstemlekeleri bulunan, üretim ve ticaretle rekabetçi değerleri benimsemiş memleketlerin uygulamalarından doğan teori ve tedbirler Gandi'yi aldatmıyacaktı. Ancak, Taggore'a yazdığı açık mektupta Gandi'nin bazı noktaları teslim etmesinin esasî tarihi gerçeklere dayanır. Emperyalist sömürü Hindistanın alternatif işler yaratmasına rıza göstermeyeceğinden bu tarihî merhalede veya yakın gelecekte Hint halkının "evlerinde başka işlerin" mevcut bulunması muhtemel değildir; bu yüzden Gandi çıkışa dört elle sarılacaktı ve makinenin işgücünü yerinden etmesine karşı çıkacaktı. Başka bir ifade ile, içinde bulunduğu şartlar altında, Hindistan tam istihdam uğruna işgücü yoğun bir ekonomiye sahip olmalıydı.

Tagore'a karşı çok saygılıydı Gandi, ve gördüğümüz gibi, şairin kültürel bakımdan yaptığı hücumu iktisadî delillerle cevaplamıştı. Fakat Hint komünisti M.P. Mr. Saklatwala'ya o kadar yumuşak davranmadı...

Şunları yazdı :

Saklatwalanın aksine ihtiyaçların ve bunları tatmin etmek için icad edilmiş bulunan makinelerin çoğalmasının dünyayı gayesine bir adım daha yaklaştıracığına inanmıyorum. Yoldaş Saklatwala mevcut çılgın gidişe umut bağlamıştır. Zaman ve mesafeyi yok etme, hayvani iştahları arttırıp bunların tatmini peşinde koşarken tabiatı sonuna kadar tahrip etme arzularından bütün kalbimle nefret ediyorum. Çağdaş medeniyet bütün bunlardan yana ise, ki öyle olduğunu anlamış durumdayım, en iyi temsilcisi olan mevcut idare sistemi ile birlikte bir şeytandır.

fakirler aleyhine ceplerini doldurması doğru mudur? Böyle makinelerin her biri binlerce chakkisi (mısır ezme taşı) boş bırakır, binlerce ev kadını ve bu chakkisleri yapan zanaatkârı işinden eder. Üstelik bu süreç bulaşıcıdır ve her köy endüstrisine sirayet eder. Köy endüstrilerindeki çöküntü zanaatın bozulmasını da birlikte getirir. Bütün bunlardan murat eski zanaatları yenileri ile ikame etmek ise, söyle-necek pek bir söz bulunamayabilir. Fakat olan bu değildir. Enerji ile çalışan makinelerin kurulduğu binlerce köyde, insan sabahın erken saatlerinde öğütücülerin tatlı nağmelerini boşuna aramaktadır. Esasa gelelim. Kötü kullanıldıklarına inandığım enerji ile çalışan âletler mevcut kullanımlarına ilaveten sulama amacıyla nehir, tank ve kuyulardan su çekme için de kullanılsalardı, verdikleri zararı kısmen de olsa telafi ederlerdi. (Mahatma, cilt 7, sh. 71-2)

Makinenin bağımsızlık içindeki yeri hakkında en geniş ve lâkin kısa izah Gandhi tarafından **Harijan**'da 15 Temmuz 1946 tarihinde kendi bağımsızlık anlayışını Kongre üyeleri için açıklığa kavuşturmak amacıyla kaleme alınmıştır. Orada kendine yeterli köylerin parlak bir tablosunu çizdi. Müşterek kuvvetlerin serbest ve gönüllü olarak faaliyette bulunduğu, şiddetin değil hakkın hükmü altında, piramide değil okyanusa benzeyen bir cemiyet; yüksek medeniyet sahibi bir cemiyet, şu mânâda ki, her erkek ve kadın ne istediğini bilmektedir ve dahası aynı emeği sarfederek başkalarının elde edemeyeceği bir şeyi kimsenin istememesinin gerektiğini bilmektedir.¹

Gandhi'nin makineler ve makine medeniyeti üzerindeki fikirlerinin gelişmesini izledik ve gördük ki makinelerin "uygun" kullanımı karşısında bir çok noktalarda geri çekilmesine rağmen, sahip olduğu değerler teknolojik medeniyeti yaratan veya onun tarafından yaratılan değerlere kesinlikle ters düşmektedir. "Uygun"dan kastı, müsbet mânâda, sevginin harekete geçirdiği ve insanlığın hayrına olandır; menfi mânâda, servetin mahdud sayıda ellerde temerküzüne ve do-

1 "Karşılık olarak, bütün bunların hayali olduğu ve dolayısıyla üzerinde düşünmeğe bile değmiyeceği şeklinde hafife alınabilir. Eğer, bu yol Öklid'in noktası, beşeri bir vasıtanın çizmekten aciz kalmasına rağmen, yine de yok olmaz bir değer taşıyorsa benim çizdiğim tablonun da insanın yaşaması için kendine ait sarsılmaz bir değeri vardır. Bırakın Hindistan bu tablo (hayâl) için yaşasın; tümüyle tahakkuk ettirebilmesi mümkün olmasa bile... Orada insan emeğinin yerini alan ve iktidâr bir kaç elde temerküz ettiren makinelere yer yoktur. Medeni bir insan ailesinde baş yer emeğe aittir. Ferde yardımcı alan her makinenin yeri vardır. Fakat, itiraf edeyim, bunun nasıl bir makine alabileceğini oturup hiç düşünmedim. Evet, Singer dikiş makinesinin üzerinde durdum. Fakat, bu bile baştan savma oldu. Tablomu tamamlamak için ona ihtiyacım yoktur" (Mahatma, cilt. 7, sh. 201-2)

layısıyla eşitsizliğe, iktidarın merkezileşmesine, işsizliğe, şehirleşmeğe, siyasi, iktisadi ve sosyal sömürüye yol açmıyandır. Kanaatince, modern cemiyetin özelliğini teşkil eden bu kötülükler, ki en ileri noktasına Amerikada varmıştır, makinelerin büyük ölçüde kullanılmasının tabii sonucudur ve karşısında şiddetli bir mücadele verilmesi gerekiyordu. O derecede ki, Hint (Doğu) değerlerini Batı (Avro-Amerikan, modern) değerlerinin karşısına çıkarıyordu. Bu siyasi hükümlerini zorla kabul ettirmiş olandan farklı bir sosyal teşkilat prensibinin açık bir ifadesidir. Şüphesiz bir dini uyanış vakası değildir. Asgari gayesi, farklı sosyal sistemlerin eşitlik esasına göre bir arada var olmalarını gerçekleştirmektir. Bununla beraber Hakikat yolunda kazandığı tecrübelerin verdiği peygamberlere has bakış tarzı, kendisini, telkin ettiği değerlerin Batı Dünyası için de hayırlı olacağı düşüncesine kadar götürdü. Bu nokta üzerinde düşünmeyi batılı sosyologa bırakacağız. Hintli sosyolog ancak şunu söyleyebilir : Gandhi'nin Hint değerleri ile ilgili çıkışı ne milliyetçi tarihçilerin romantik ızdırabının bir tezahürü, ne de gerici cehaletten yana bir ecdada dönüş hareketidir. Bir inkılapçı idi, yani Hindistanda olması gereken bir inkılapçı; yani önce Hint gerçeklerine eğilen, sonra yeni normlar yaratmak için sosyal gerçeklerdeki değişmelerin mahiyetini değerlendiren Hintli bir inkılapçı... Gandhi maziye dönmedi. Aslında bir Indolojist değildi; sadece köklere ve kaynaklara indi. Ve "köklere ne kadar derin inerseniz, o kadar radikal olursunuz".

Bu bakımdan, makineler ve teknoloji hususunda Gandicilerin verdikleri hüküm şu kaziyeler kabul edildiği takdirde makûldür : Hindistan ayrı bir değerler normuna sahiptir (değerler davranışları tayin eder şeklindeki gizli bir varsayım ile birlikte) Hindistanın, hırsların tatmini ve kâr saikiyle büyük ölçüde makine kullanılması hâlinde bozulabilecek, hatta, yok edilebilecek ayrı bir sosyal organizasyon prensibi vardır. Makinaların uygun şekilde kullanılması; bazısı geleneksel bazısı değil fakat birlik içinde bulunan belirli tavırları, büyük makineler muayyen maksatlar için vazgeçilmez ise aynı zamanda bunların sahibi ve denetleyicisi bir Devleti öngörür. Bunun dışında, el sanatlarının yoruculuğunu gidermeğe ve mümkünse kalitesini yükseltmeğe yarıyan özel makine çeşitleri kullanılmalı ve bunlar ademi merkezileştirilmiş bir ekonomide tarımla sıkı birlik içinde faaliyet göstermelidirler. Gandhi, böylelikle, kapitalizm gibi sosyalizmin de vereceği acıları izale etmektedir.

Bu satırların yazarının kanaatince, her hangi bir teknik yardım plânlaması ve geniş çapta teknolojik gelişme başlatılmadan önce Gandhi'nin görüşleri dikkatle incelenmelidir. Hint halkının belirli tabaka ve